

Erjavec in njegov pomen za národno odgojo.

Spisal **Ivan Belè.**¹⁾

Noleg vere, ki nam imperativno kaže pot do pravega, imamo še dva načina za národno odgojo v vélikem. Prvi nas uči spoznavati človeka in národe ter njih izkušnje v medsebojnem življenji, to je zgodovina. Drugi nas seznanja s naravo, nje krasoto in nje človeku prijaznimi ali sovražnimi silami, to je prirodoznanstvo. Zgodovina ima posebno odgojevalno moč za bojevite národe, ki so zavedno in slobodno sodelovali pri slavnih činih — spoznávanje narode pa ugaja mladim národom. Vsakemu ljudstvu je dal Bog učiteljev po njega posebnostih in njegovem pomenu za razvoj človeštva. Židom je obujal preroke; Rimljani so imeli Livija in Angleži Shakespearja; Grke je učil Homer; trezni Američanje, ki znajo takó čudovito krotiti naravo, imajo svoje velike mehanike. »Slovenski národ pa je po svoji rahli in blagi čudi vedno nagibal k mirnemu poljedelstvu in pastirstvu, rad je opazoval naravo, zato se je pa tudi ž njo sprijaznil in je ostal naraven.« Njegov pravi učitelj je mož, ki je te besede spisal: *Fran Erjavec*. Vso svojo vednost, svoje blago srce, svojo odgojiteljsko modrost in bogati mu prirojeni dar prave poezije je založil v dveh knjigah: jedno je imenoval »črno knjigo« in opisal v nji slovenskemu preprostemu ljudstvu, ki se po svoji ogromni večini živi s poljedelstvom, njegove prave sovražnike, to so »Naše škodljive živali« (1880—1882); druga pa so »Domače in tuje živali v podobah« (1868—1873), znanstven in odgojevalen umotvor neminljivega pomena.

Priroda je studenec vse umetniške lepote, vir zdravja in moči; vesela je z veselimi, tolaži in z nadejo naudaja žalostne, zakaj za nočjo prihaja vselej dan, za dežjem sije solnce, in za mrzlo zimo se vrača vesela pomlád. Nje spoznávanje je za vsakega človeka, posebno pa za poljedelca, neobhodno potrebno, zato je prirodoznanstvo predmet

¹⁾ Bralci našega lista nam bodo gotovo hvaležni, da ponatisnemo to lepo razpravo iz »Letnega poročila o javnih in privatnih ljudskih šolah deželnega stolnega mesta Ljubljane ob konci šolskega leta 1889/90. Na svetlo dal c. kr. mestni šolski svet. Uredil Fr. Levec, c. kr. okrajni šolski nadzornik.«

Ured.

šolskega pouka, odkar se pečajo ljudje s spoznavanjem prirode. Ker je pa ljudska šola prva in poleg praktičnega življenja največkrat jedina stopinja ljudske izobrazbe, zato so imele učne knjige za njo že davno pred uvedenjem novih šolskih zakonov primeroma veliko prirodoznanskih beril; a od leta 1869. sèm so za ta predmet odločene posebne ure. Ker je pa gledé na neizkušenost učiteljev v tej stroki bila nevarnost velika, da zabredó v neuspešno sistematiško poučevanje, zato je veleval prvi in veleva sedanji učni načrt gledé prirodopisa — na katerega se tu jedino oziramo — tako-le: »Ziel: Weckung und Belebung des Sinnes und der Liebe für die Natur; Bekanntschaft mit den wichtigsten Körpern in den drei Naturreichen mit Rücksicht auf deren praktische Verwendung und deren Bedeutung im Haushalte der Natur. Kenntnis des Wichtigsten über den menschlichen Körper und dessen Pflege.« Prirodopis ima tedaj buditi v učencih čut in ljubezen do prirode in jih seznanjati z najvažnejšimi prirodnimi telesi s posebnim ozirom na njih pomen v vsakdanjem življenji in v prirodimem gospodarstvu. Vrhu tega je pa, kakor nazorni nauk sploh, prepomemben za znanje učnega jezika in za ustne in pismene jezikovne vaje.

Erjavec je nekaj sam, nekaj v zvezi z Tuškom spisal, oziroma poslovenil učne knjige za prirodopis na srednjih šolah in v njih ustanovil terminologijo za to stroko. Gledé na jezik so tudi te knjige rabne za nas ljudske učitelje, sicer sevéda nas ne brigajo neposredno. Druga pa je z že omenjenima: »Domače in tuje živali« in pa »Naše škodljive živali«. V njih je teoretiško kratko obrisal učni namen in način, dejanstveno pa je genijalno naslikal vzor, kakó nam je kazati prirodo, da dosežemo góri navedeni smoter. Poglejmo tedaj, kaj je njemu učni namen, na kakšen način poučuje tvarino sám na sebi in gledé na praktično korist; opazujmo ga, kakó zna buditi ljubezen do prirode, in občudujmo napósled njegov nedosežni jezik.

»Pravo znanje« — pravi — »bistri sodbo, zatira predsodke in praznoverje in izkorenjuje vraže in sleparije.« Idejal, za katerim Erjavec hrepení, paradoksen je, kakor vsak drug, pa vzvišen: kmet brez predsodka.

Svoj učni način sam določuje takó: »Postopali bodemo od bližnjega do daljnega, od bolj znanega do manj znanega, naposled gremo iz Evrope in poiščemo po drugih delih sveta najimennitnejše čveteronožce. H koncu pripeljemo v kratkem pregledu še enkrat bralcu pred oči vse opisane sesavce, razvrščene po njih telesnih lastnostih v večja krdela in manjše rodbe.« In drugé:

»Po vrsti privedemo žival za živaljo, postavimo jo v podobi in besedi bralcu pred oči, ter povemo o nji ob kratkem vse, kar se nam zdi potrebno.«

Razvrstitev njegova je znana: Najprej opisuje domače, potem tuje udomačene čveteronožce, za temi pridejo na vrsto najprvo domače, potem tuje divje živali. Takisto je pri pticah: najprej domača perutnina, za njo naše póljske in gozdne, močvirne in povódne ptice in napósled najjimenitnejše ptice iz tujih krajev. V tretjem delu opisuje golazen, sicer v sistematičnem redu, vendar pa vselej domačo žival najprej in najtemeljiteje. Ravno takó primerno je, kakor bomo pozneje videli, razvrščenje »Naših škodljivih živalij«.

Vselej si med domačimi ali sploh znanimi poišče tipiško žival ter na nji pokaže bistvene znake nje plemena. Pes je podoba pasjega rodú; na mački si ogledamo vse značilne posebnosti mačjih zverij; ovci pregledamo zobovje in drobovje, da vemo, kakšno je pri prežvekovalcih sploh; konj je vzgled kopitovcev, kunec pa glodalcev; na kuri vidimo, kakó se ptice ločijo od drugih živalij i. t. d.

Daljno opisovanje je po moči primerjalno, s čimer prihranimo mnogo časa, bistrimo oči v opazovanji in dobimo mnogo preizvrstne snovi za jezikovne vaje. Osla primerja s konjem, kozo z ovco, podgano z mišjo, volka s psom, opico s človekom, papigo z opico, slepca s kačo.

Ravno takó dobro vé, da si napravimo najprej in najstalnejši pojem o velikosti ali móči neznane živali, če jo primerimo z znano. Zató pravi: »Hrček je podganine velikosti, samo da je bolj trščatega in postavnega telesa.« — »Rovka v svoji vnanjosti človeka spominja na miš, samo da je mnogo daljša in tanjša ter ima dlakav rep in dolg špičast gobček.« — »Svizec je malo večji od domačega zajca.« — »Kukavica je gibka in tenka ptica grličine velikosti.« Ali pa: »Kit odvaga dvesto pitanih volov. V njegovem žrelu ima prostor ladja s šestimi ljudmi.« Ali tudi: »Volk skoči z ovco v gobci čez plot in noseč jo drži tako visoko, da se mu ne vleče po tleh.«

Pri opisovanji živalij se ne drži stalnega reda. Kakor je ne premeri po čevljih in palcih, takó je tudi ne popisuje lepo po vrsti od glave do repa. Taki shematični popisi so dobri za ponovilo, toda jalovi za pouk. Najprej jo po umu ali po telesi — rajši prvo nego drugo, zakaj, vidimo pozneje — neprekosno jedernato označi n. pr. »Ovca je mirna, potrpežljiva, krotka in dobročutna, zraven pa tudi neumna, trapasta, plaha in boječa žival.« — »Mačka je lepa žival, vse na njej je gladko in okroglo.« — »Govedo je nekako okorno, počasno,

štorasto in neukretno, ali zraven pa zopet silno močno, strpljivo in trpežno pri vsakem delu.« — »Podlasica je najmanjša, najzaljša pa tudi najsrboritejša med kunami.« — »Vravec je lahkoživec, danes z betom, jutri s psom.« — »Opica je spaka lepega človeškega telesa.«

Potem vzame čopič in v nekoliko mojsterskih potezah nam jo naslika, da jo vidimo, kakeršna je, najedenkrat celo pred seboj. »Mišje lepo zalito, zadaj debelejše ali vender vitko truplo, špičasti gobček, zale nožice, velike črne in svetle oči so gotovo lepe lastnosti, in tudi sivi svilnati kožušček ji kaj lepo pristuje. Samo precej dolgi repek jo malo kazí, ker je skoro popolnoma gol; toda za živalico je imeniten, ker se ž njim oprijemlje, kadar pleza na kako šibko stvar.« Drugi pot nam žival kar živo pripelje, da se giblje in kreta pred nami in nam razkazuje svoj čudni život. »Sedaj je nekaj zašumelo, iz grmičja se prikaže špičast rilček in precej za njim čudna žival starikavega in nagrbanega lica, kratkega repa, nizkih podplatastih nog in óblega trupla v bodeči suknji. To je jež. Dasi je videti okoren, vender hlasta semtertja, stika po luknjah, prevrača listje in rije z rilcem kakor svinja.« Da nam vzbudí zanimanje za kako preznano žival — »das Alltäglichsste ist das Merkwürdigste« — jo kar počloveči, n. pr. »Le poglej ga petelina, to je res mogočen, ošaben gospod! Kakó gizdavo se véde, kakó prestavlja nogo, kakor bi bilo vse njegovo. Rdeč, lepo nazobčan greben mu krasí glavo kakor plaména krona, in rdeči viseči podbradek ni kar si bodí. Živo oko se sveti, kakor bi se iskre v njem utrinjale. Svetlo perje, zlasti ono na vratu in v zavihanem repu mu se kaj lepo spreminja na solnci, posebno mu se pa pristojno vihata dve sabljasto zavihani repni peresi, in da je vitez ves gotov, ima na piščali špičasto ostrogo.«

Sploh Erjavec ne opisuje, on pripoveduje, in to ravno takó oživlja obé njegovi knjigi in njegov poučni način. Gledé na tvarino sámo je vseskozi zanesljiv. Kar se pa tiče topografije in posebe močvirnih in povódnih ptic, je znanstvene vrednosti, ker jih je sam mnogo opazoval, pa od starih krakovskih lovcev, ptičarjev in ribičev zvedel marsikaj, česar bi mu danes nihče več povedati ne védel. Nam učiteljem pa to bodi migljaj, da še po smrti njegovi ustrezemo njegovi prošnji do vseh prijateljev prírode, naj nabirajo po raznih krajih naše domovine navadna živalska imena, posebno ptičja in ribja, in naj zabeležujejo črtice o redkih živalih. Četudi med nami ne vstane noben Erjavec, venderle se lahko marsikaj reši, kar bi se sicer izgubilo.

»Življenje je boj« — večén boj stvarij med seboj in človeka proti njim vsem. On pa je vender gospodar na zemlji, on zmaga ali

vsaj uslabi vse sovražne sile, če jih prav spozna in svoje umne in telesne moči primerno razvije in porabi. Zató mu daje to spoznanje pravo samozavest, ki je najboljši pripomoček proti širečemu se pesimizmu. Erjavec ne poučuje samó svojega národa, izkuša mu tudi gmotno pomagati, zató se pri vsaki živali ozrè na nje koristnost ali škodljivost za človeka ter mu pové, kakó naj jo goji ali pa kakó naj se varuje pred njo. Korist domačih živalij je sploh znana; on nas pa seznanja tudi z najnevarnejšimi pasjimi, konjskimi, ovčjimi in govejimi boleznimi in našteva pomočke proti njim. Z živo besedo nas opozarja tudi na naše prijatelje in pomočnike med divjimi živalimi ter nam jih priporoča v varstvo, takó netopirja, ježa, krta, vrabca, kanjo, sovo in pred vsemi drugimi ptice pevke. —

Zgolj praktični stráni prirodopisnega pouka namenjena je knjiga »Naše škodljive živali«. Razdeljena je na osem delov. Zeló pomenljivi so že uvodi k posameznim oddelkom. Oni k drugemu oddelku nam kaže pomen živinoreje in potrebo snage pri živini. Uvod k četrtemu poglavju nam opisuje prav z liriškim vzletom gmotni in нравni pomen sadjarstva in navaja v kratkem vsa glavna pravila umne sadjereje. Najpolnejši pa je uvod k sedmemu delu. Tam nam razlaga neizmerno važnost gozda za gospodarstvo, za zdravje človeško in za razvoj podnebja. Pelje nas v kraje, nekđaj rodovite, ki so danes opuščeni, ker so tam gozde posekali, našteje vse pogubne nasledke tega puščanja in svarilno povzdigne glas, vprašaje: Kaj bo, če pojde takó dalje?

Prvi oddelek je poln higijeniških nauk, kakeršnih učitelj dajaj v šoli: Snaži se, ne boj se mijla in ne jemlji v roke vsake živali in gnusobe, povsod preži nevarnost. S konja lahko dobiš smrkavost, s goveda črtnico, od psa ali človeka pa garje in srbce. Na neoprani salati lahko sneš motilja, ki ti zajde v jetra, s surovim ali samo prekajenim mesom pa trakujo ali lasnico. Ne léčaj v travo, da se te ne prime senenec; ne vlačí po rokah netopirjev in golobov, da ne nalezeš stenic; ne spi, ne koplji se in ne govôri pod objedenim hrastom, da ti ne pade v grlo, v dušnik ali v oči kaj sprevodničnih dlačic, ki imajo v sebi hud strup in ti postanejo lahko opasne! Ogibaj se kačam in ne draži sršenov! Če si pa našel katero teh stvaric ali če te je kaj pičilo, Erjavec ti pové vselej pomoček, če je pomoč sploh mogoča. — Drugi oddelek kaže gospodarjem ali pastirjem, kje in kakšni zajedavci preté njih živini in kakó naj jo varujejo pred njimi. — V tretjem poglavju zvé skrbna pa tudi bodoča gospodinja, kakó naj preganja miši, podgane, mokaerje, slaninarje, molje, ščurke, véšče, muhe in druge take nadležnike. Pred vsem gledaj na snago!

Preimeniten je posebno za sèlske šole četrti oddelek; zakaj v njem spoznamo nekatere neznatno mičkene zlodejce, ki pa v enem letu napravijo lahko več škode, nego vsi medvedje in volkovi, kar jih je v naši deželi, v desetih letih. In ravno tu se je najbolj boriti s predsodki, ki jemljó kmetu veselje do sadjarstva. Cvetje je tako lepó pokazalo, cepiči so odgnali, da še nikdar ne takó; kar popihne »strupena sapa«, cvetje se osuši in pred časom odpade, kar pa le sadja na drevji ostane, je vse črvivo. Mladike se povesejo, zvenejo in odpadejo; listje pobledi in se skrotoviči ali pa začnè plesnovati. Kdo more kaj proti vetrovom! Par let se ukvarja, potem pa obupa in vse vkup popusti. Toda Erjavec ga prime za roko in pelje k jablani. »Pri-jatelj, ti praviš, da je vsemu temu kriva sapa. Poglejva, ali je tudi res.« Utrga usèhel cvet, načnè ga z nožičem in pokaže črvička, ki žedí na dnu, v drugem, v tretjem ravno takó, v četrtem pa še celó najde drobnega hrostka, ki se pripravlja, da bi vzletel. »Vidiš ga, to je tvoja sapa, cvetodèr se ji pa pravi in če se je hoèš varovati, na-pravi o pravem času pomaze in ne jezi se nad ptiči, če ti brskajo po cvetji!« Gré dalje pa odtrga visečo in vélo mladičico. Na konci, kjer je bila prirasla, najde še ličnega temno-modrega rilčkarja, ki jo je rav-nokar odžagal. To tedaj je tisti škodljivec, in njegovo ime je omládar. Zdaj še pokaže na odjedeni mladiki majhno rjavo pičico, odkrije jo, in glej, pod njo je skrito jajcece. »Če hoèš zatreti tega kvar-ljivca, pridno pobiraj in sežigaj vse te viseče ali odpadle vršičke — s časom ga bo že zmanjkalo.« — »Tudi ta plesnoba ni plesnoba, le potiplji! Tvoj prst je rdeč, ker si zmastil kupček krvavih ušic. Zdaj pa kar hitro namoči tobaka in dobro jih poškropi s to razmako, če ne, se ti raznesó po vrtu in ti zdelajo drevje, da bo vse vprek rá-kovo!« Dalje gredoč te še opozori zdaj na obroček prstančevih jajec, zdaj na kupček góbarjeve zalege in na sto in sto družih imenitnih rečij in ti dá napósled svèt: Uči se spoznavati svoje sovražnike, ne boj se truda pri njih zatiranji, pouči tudi svoje sosede, ker le zdru-ženo delo tu kaj izdá. Posebno varuj ptic svojih pomočnic in pobijaj njih sovražnike: srakopérje, vrane, kragulje in kače! Pomagaj si sam, in vetrovi se bodo kmalu obrnili! — Ravno takó v daljnih štirih od-delkih še zapiše v svoje »črne bukve« živali škodljive zelenja di, pólj-ščini in senožetim, gozdom in vinógradom. Ta knjiga je učitelju tudi najboljši navod, kakó naj si sestavi prirodopisno zbirko. Vmes je pisatelj na kratko vpletel glavne nauke o pogojih ži-valskega in rastlinskega življenja; zató ne bi bila za berilo v na-daljevalnih šolah nobena knjiga pripravnejša, nego »Naše škodljive živali«.

Videli smo do zdaj, kakó spreten učitelj je Erjavec in kakó dobro pozná slabe in dobre strani naših živalij; opazujmo ga zdaj še, kakó on pravi poet zná vnemati za prirodino lepoto. Res je, da vsak človek nima tega čuta, kakor nima vsak človek posluha za godbene umotvore. Navadno se nam omikancem razvije šele v poznejših letih, kadar pridobljeni estetiški ukus odseva na obsezajočo nas prirodo. Od mladih nog ga imajo samó umetniške nravi. Vselej pa je ta čut znamenje blagega in rahločutnega srca. Eschenbach póje o Parcifalu, cvetu vsega viteštva, kakó mu je otroku pri ptičjem petji kipelo srce, da mu je hotelo razgnati prsi. Tudi pri Erjavci je znala stara mati zgodaj razviti ta vrojeni mu čut, zató nam takó pristréno zná tolmačiti ptičje pesemce, ki so mu v mladosti napolnile srce, da je do zadnjega tripa ohranilo svojo otroško odkritost, rahlost in nedolžnost.

In Bog vé, da smo v to svrhu potrebni Erjavčeve pomoči, zakaj z našimi — razven hvalevrednih izjem — v pravilnem pa dolgočasnem jeziku pisanimi berili bodemo težko budili in gojili estetiški čut za prirodo. Še celo, kjer so posneta po Erjavci, odbrana so navadno najdaljša, pa takó prečesana ter *in usum Delphini* prikrojena, da jih bereš, kakor bi pil vodo, iz strahú pred kolero prekuhana; nevarna res ni več, ukusna pa tudi ne. Ali pa pesemce, ki n. pr. »opevajo« pomlád. Puhla rimarija brez vsake lepe podobe, brez vsake čvrste misli. Zdaj pa ž njo navduši otroke za rajsko pomlád! Še lepó brati je ni moči, kakor sploh nobenega berila ne, ki ni spisano v pravem, živem národovem jeziku. To je delo, kakor bi kuhal klinov močnik: ponev in klin imaš, drugo prideni sam! Zdaj pa odpri prvo stran Erjavčevih »Živalij« in beri »Pomladanski dan«, in vsa lepota pomlájene prirode se ti razgrne pred očmi! Ali pa preberiva v Erjavci — ne »po Erjavci« — začetek »martinčka«: »Po hribih in dolinah še leži sneg, samó na prisojnih gričih, okoli grmov in grobelj in po razhrebanih zidovih starega grada je že skopnel. Med sivim kamenjem in suhim rjavim listjem že bóde kaka zelena bilka iz pregrete zemlje, na prekopnjah pa cvete resa in beli talovnik rudeče nadahnjenih lic, rumene trobentice pa trobijo in beli zvončki zvoné na čast bližajoče se pomladi.« Res podoba pomladi ni še popolna, ali to ti že ugreje domišljijo, da sam iz svojega nekoliko prideneš. Ali pa preberi hojo v planine v opisu orla (N. šk. ž.), ali mišjo lov, ali lov na žerjave, ali legendo o lastavici, ali njega taščico ali kar si bodi, povsodi čutiš lepoto prirode, ker ti jo oživí in navdahne s svojim pesniškim duhom.

Cvet vse knjige pa je sedem uvodnih poglavij k njegovim pticam, ki so mu pred vsemi živalimi prirasle na srce. Kakor nam tukaj opeva

ptičjo milobo, kakor živo nam slika njih brezskrbno, prav otroško veselo življenje, njih ganljivo ljubezen do mladičev, kakor se poslavlja od njih pri odhodu in jih pozdravlja, ko se vračajo domov, kakor gorko nam jih priporoča naše dobrotnice, in kakor se mu napósled stopí srcé v spominu na jedino ljubečo in skrbečo dušo, ki jo je poznal otrok, na staro mater in na čudovito srčno povestico, s katero mu je vzbudila usmiljenje do nedolžnih ptičkov: to se mora prijeti vsakega čutečega srca, to ni samó najlepša proza v našem jeziku, to je pisal najbliažji sin matere slovenske s svojo srčno krvjo. In kar je največ vredno, vse je zdravo, resnično, brez sentimentalnosti, vse prihaja naravnost iz srca, zató pa tudi seza do srca.

Erjavec pa ni samó vzoren učitelj, zveden mož in pravi poet, ki nam zna odúšiti in priljubiti prirodo, on je tudi globoko npravstven mož in velik učitelj npravnosti. Najrazvitejša je pri njem pravičnost — tudi do živali. Ona njemu ni samó tlačan ali pa sovražnik, da jo človek lahko rabi ali zlorabi, gladi ali muči po volji svoji — njemu je žival stvar božja, sosed in tovariš človekov na zemlji. In po tem ravnaj ž njo! Če ti je v kvaru, ubij jo, pa ne muči je! »Gotova resnica je«, — pravi — »kdor ima živali rad, komur se smili uboga živina, temu se bode smilil tudi človek, ta ne bode zaničeval in preganjal svojega bližnjega. Kdor pa z živino grdo ravna, temu bo otrpnilo srcé tudi proti ljudem.« Sveti ogenj pravice se razvname v njem, kadar ga beseda privéde na žival po nedolžnem obrekovano in preganjano. »Gorje mu,« — vzklikne — »ki je pri ljudeh prišel v zameru, naj bode že po pravici ali po krivem, po tem se dosti ne vpraša. Bodi še takó nedolžen in pošten, v očeh sveta si bil in ostaneš malopridnež.« Prav viteški se potegne za tako siroto, bodi grda ali lepa, in z bridko besedo šiba malopridneže in nevedneže, ki takó plačujejo dobrotnikom svojim. Pa kakó živo zna uprizoriti svoj zagovor. Netopirja sledi ves večer, gleda kaj loví, kaj išče v kašči in v dimniku, toliko časa, da nas uvéri o njegovi koristnosti. Ježa zasačimo pri njegovem nočnem lovu, zasledujemo ga po njega skrivnih potih, dokler se ne prepričamo, da tudi na njem ni krivice. Krta posadi na obtožno klop, našteje nam vse krivice, katere mu očitajo, véde nas gledat v njegov grad, zaprè ga samega z bramórji in z zrnjem, zdaj pa sami sodite, ali ni res nedolžen! Sovi in kanji prepara želodec, da pogledamo, kaj je v njem: sáme miši. Takó nas zna prepričati o živalini koristnosti, zajedno pa tudi mogočno vpliva na naš pravedni čut in nas budi k usmiljenju.

Ravno takó zná tudi razvijati naše npravstveno spoznanje. Lessing pravi, da basniki zató jemljó navadno živali za delujoče osebe

v svojih basnih, ker imajo te stalen in neizpremenljiv značaj. Z jedno besedo: označen nam je človek, kakeršnega si imamo misliti, in nauk se nam kár sam izlušči iz lupine. Erjavec ni basnik, ali on nam vé žival poosébiti in označiti, da si mislimo pod njo podobnega človeka. Že od nekda so jemali živali za simbole strastim in krepostim, on pa seže dalje in nam v živalih riše človeške značaje, kakor jih je Theophrast na ljudeh. V živali ugleda človek svojo ali pa bližnjika svojega podobo v posnemo ali pa svarilen vzgled. Ne moreš si misliti lepše podobe krotkosti, kakor je njegova táščica, ali pa máterine ljubezni lepše naslikane, kakor v njegovi koklji. Pes in lastavica ti kažeta zvestobo, kaméleon (!) odkritosrčnost. Bik je odurna podoba divje togote, puran pa smešne jeznoritosti. Svinja velja od nekda za vzgled nemarnosti in požrešnosti; volčja nenasitnost je prišla v pregovor. Kakor petelin predočuje upravičeni ponos, ravno takó predstavlja pav golo nečimernost in gizdavost. Erjavec pozná véliko umetnost moralistov in kaznuje s smehom. Le preberi, kakó v opisu jazbeca neusmiljeno zdeluje dolgočasnega, lenega čmerikavca. To ni več jazbec, to je Jazbec!

Erjavec je empirijski moralist, pa je tudi filozof; zató se ne zadovolji s tem, da bi pokazal žival, kakeršna je, temveč pogleda na dno in nam pové, zakaj je taka. Ta stran njega knjige je posebno pomenljivo za odgojevalca. »Ovca je v človeški družbi izgubila vse dobre lastnosti svojih divjih sester; dolga sužnost jo je popolnem utópila in zbéjala.« »Če kodra tepeš, bo zmešan in boječ, kakor otrok, ki se s silo uči.« »Resnica je, da se mačka drži bolj hiše nego gospodarja; ali resnica je tudi, da je človek tega navadno sam kriv. Če se z mačko pečaš, bode te rada imela; če je pa nikdar ne pogledaš, morda še celo s kameni od sebe podiš, potem se ne smeš čuditi, ako ti ni zvesta. Po letu se tak zaničevan maček tudi rad izgubi od hiše, potepe se po polji in gozdu in skoro na pol podivja.« Postavi tukaj in marsikje drugod sam besedo človek namestu maček!

H koncu še nekoliko besed o njega jeziku. Spodnje Poljane so, ali bolj prav: so bile, kakor Krakovo, nekako na meji med mestom in deželo. Jedno okó je gledalo v božji svet, drugo pa proti mestni izobraženosti. Seljak, ki živi vedno v prirodi in je tudi tako-rekoč zrastel ž njo, opazoval je ne bode nikdar takó natančno, kakor takšen predmeščan; tudi ne išče v nji nikoli lepote, temveč gleda samó na škodo ali korist. — Predmeščani pa so se tudi radi malo odmikali pravim meščanom; zató so si ohranili jezik nepopačen, pomnožili ga pa zaradi zapletenejših svojih razmer z mnogimi novoskovanimi izrazi in zasolili ga s tisto presekanostjo in zbadljivostjo, ki znači govoricu

nižjih plastij mestnega prebivalstva. Če hočeš spoznati ta jezik, zméni se s sivolasimi možmi stare korenine, ki so se na dômu rodili in so na dômu ostali. — Kakor je vplivala ta okolica na razvoj Erjavčevih umnih zmožnosti in nagnenj, ravno takó je vtisnila tudi njegovemu zlogu svoj značaj. Njegov jezik je živ, kakor ga národ res govori, bujen in poln podob, in ta jezik se razločuje od umetno zvrtnega in zmodrovanega jezika kakor živa studénica od mrtve vodé, in bodi ta še takó čista in mrzla. Kakor pa zajde v studenec časih kak pupek, ki bi nežljavcu pristudil vodo, národ pa pravi, da ji daje šele pravi ukus, takó tudi našemu pisatelju uide semtertja kaka beseda, ki se nam na prvi pogled zdi malo čudna. Mačkon, pujsek, butica, zafrknen, komedija, čenčarija, lačenberger — to so besede, katere bi se marsikdo pomišljaj zapisati, on jih pa le, ker so značilne. On imenuje vse s pravim imenom. Kar diši, diši, kar smrdi, pa smrdi. Tak jezik govori veliki modrijan Sancho Pansa, v takem jeziku sta napisala brata Grimma pravljice svoje, z jezikom vred zajete iz preprostega národa samega. Ta čisto prirodni, po gozdu in živali dišeči jezik je pa tudi najprimernejši ravno za tvarino, katero si je Erjavce izbral. Beseda je neločno spojena s slovjo; vse prilike, vse podobe so vzete iz tvarine same, in čestokrat se nam pokaže izraz v svojem prvotnem tropičnem pomenu. Zató posebno so »Živali v podobah« umotvor brez tekmece. Francozje beró še danes čez sto let Buffona, dasi nima več najmanjše znanstvene vrednosti, ker sloví zaradi vzornega soglasja med jezikom, zlogom in tvarino, in zaradi načina, kakó je znal odúšiti prírodu. V istini pa se zadovolji s priležnimi izrazi, katere je poznal lovec, zvedel od logarjev in družih strokovnjakov in vpletel v racionalistiško trezni jezik minulega veka. In vender sta si še Erjavce in Buffon najpodobnejša; zakaj vse druge knjige, s katerimi ga primerjajo, vse so ali popularno vednostne brez ozira na etiko, ali pa, kakor Michelet, fantastiške in sentimentalne v prirodni svoji filozofiji. — Erjavčeve »Živali« so kakor znano, tudi pravi besedni zaklad slovenskega národa. Preštel sem in našel v opisu jazbeca 152 raznih samostalnikov, 95 pridevnikov in 136 glagolov, tedaj 383 samó raznih imen — pa kakšnih! Take besede poznajo samó še stari možje, ki jih jemljó drugo za drugo s seboj v tihi grob. Zaradi primere sem preštel tudi v Buffonovem opisu kukavice, ki je pa za petino daljši od »jazbeca«, dotične besede in naštel 162 samostalnikov, ki pa v nekoliko pojmovno spadajo k svojim glagolom, 52 pridevnikov in 94 glagolov, skupaj 308 raznih imen, gotovo tudi lepo število — naj te številke govoré.

Videli smo zdaj, kakó je Erjavec poznal značaj in potrebe svojega národa, kakšen je namen njegovima knjigama, kakó temeljito in zajedno mikavno zna učiti, kakó se zmerom ozira na vsakdanje potrebe, kakó zna vnemati za lepoto v prirodi in zajemati iz nje zlatih npravstvenih nauk, in v kakó plastiškem jeziku je vse to spisal. Vzglede smo naveli samó za neobhodno potrebo, sicer bi bili morali prepisati obe knjigi, zakaj v njih ni ne jednega stavka odveč. Lahko iz tega sprevidimo neizmerni pomen, ki ga ima Erjavec za našo národno odgojo sploh in za ljudsko šolo posebe.

»Slovenski mladini v pouk in kratek čas« posvetil je Erjavec svoje »Živali v podobah.« Poprimimo se jih temeljito, prebirajmo jih sami, poslužujmo se jih pri prirodopisnem pouku v šoli, posojujmo ¹⁾ zrejšim učencem domóv, odraslim pa kažimo v šolskem vrtu in drugod, da uči on zmerom prav, naglašajmo njegovo vrednost in budimo vero vánj, kakor je on budil vero v nas!

Bilo je nekaj tednov po Erjavčevi smrti. Brali smo v petem razredu iz »Ptic« uvodni članek: »Ne preganjajte ptičev!« Ko prebere učenec besede:

»Največ pa boste opravili vi iskreni prijatelji mladine, vi učitelji, duhovni in svetni, vi bodete najlaže dopovedali mladini, kako potrebne so nam ptice, vi boste znali v mehkih mladih srcih vzbuditi ljubezen in milosrčnost do živali sploh, do ptičev pa še posebno. Vem, da za to od mene ne potrebujete nauka, saj vam vaše srce samo pravi, kako morate govoriti, da v srcih udane vam mladine zanetite čutje usmiljenja . . .«

umolkne in sveta tišina nastane v šoli. Nisem sicer prav nič spiritist, ali takrat sem se vendar stresnil in bilo mi je, kakor bi njegov duh plaval nad nami.

Tovariši, storimo po njega besedi!

¹⁾ Slavna družba sv. Mohorja bi si pridobila veliko zaslugo, ako bi v cenéni izdavi dala zopet na dan »Domače in tuje živali« in »Naše škodljive živali«. Dobro bi pa bilo, da izbere manjšo obliko in pa manjši obseg zvezkom, kakor je to storila pri drugi izdavi »Čveteronožcev«, ker takó obile knjige prerade zapeljejo mladino, da jih površno bere. Dobro bi bilo tudi, da bi dala zbrati ali pa vsaj komu dovolila, naj zbere mnoge lepe povestice in mične popise družih pisateljev, ki so zasuti v nje starih »Večernicah« in »Koledarčkih«, v majhne zvezke za šolske knjižnice. Tudi slavna »Matica Slovenska« bi lahko izdala Erjavčeve mladini primerne pripovedne spise: »Hudo brezno«, »Ni vse zlato, kar se svetí« in »Kitico Andersenovih pravljic« v posebni izdavi. Mnogo se pri nas popirja potiska, pa imamo mladini vendar neverjetno malo dobrih, to je razvedrilnih, mikavnih in poučnih ter v lepem jeziku pisanih knjig dati v roko. Otroci nas prosijo kruha, mi jim pa nimamo dajati nego kamenja!

Pis.

